

BOEKBESPREKINGEN

Onderwijs en middenklasse

Stephen J. Ball 2003 *Class Strategies and the Education Market. The Middle Classes and Social Advantage*. Londen New York: Routledge Falmer, 213 pagina's.

Sally Power, Tony Edwards, Geoff Whitty and Valerie Wigfall 2002 *Education and the Middle Class*. Buckingham Philadelphia: Open University Press, 175 pagina's.

In Engeland, zoals trouwens overal in Europa, wordt het onderwijsbeleid de laatste decennia gedomineerd door termen als marktwerking, concurrentie, keuzevrijheid, kwaliteit en excellentie. In deze retoriek neemt de keuzevrijheid voor ouders een centrale plaats in. Ouders moeten niet alleen het recht krijgen om de juiste school voor hun kinderen te kiezen, maar ze moeten ook gestimuleerd worden om zich intensief met die schoolkeuze bezig te houden. Het idee is dat de voorkeuren van ouders scholen ertoe zullen aanzetten zich meer te richten op de behoeften van de ouders, daardoor betere producten zullen leveren en hun kwaliteit verhogen, hetgeen uiteindelijk een beter en efficiënter schoolsysteem zal opleveren.

Deze ideeën hebben in Engeland eerder ingang gevonden dan in andere West-Europese landen. In de eerste plaats is daar in de jaren zeventig het systeem van comprehensive schooling het idee van de middenschool ingevoerd in de staatssector van het onderwijs. Het centrale eleven-plus examen dat kinderen uitsplitste over verschillende schooltypen

werd afgeschaft en vrijwel alle kinderen die aangewezen zijn op staatsonderwijs gaan sindsdien na de basisschool naar een comprehensive school. De roep om meer keuzemogelijkheden was hierop een reactie. In de tweede plaats werkte de neo-liberale ideologie die onder premier Thatcher dominant werd sterk door in het onderwijsbeleid. Het ideaal van gelijke kansen werd vervangen door nadruk op keuzevrijheid, competitie, differentiatie en excellentie. Dit kwam tot uiting in de Education Reform Act van 1988, die onder meer ouders grotere vrijheid gaf om een school voor hun kinderen te kiezen buiten het schooldistrict waar ze wonen.

Deze nadruk op marktwerking en parental choice heeft in Engeland een impuls gegeven aan nieuw onderwijssociologisch onderzoek, waarvan de auteurs van de hier besproken boeken belangrijke exponenten zijn.¹ Stephen J. Ball en Sally Power, beiden als hoogleraar verbonden aan het Institute of Education van de Universiteit van London en betrokken bij vooraanstaande tijdschriften als de *British Journal of Sociology of Education* en de *Journal of Education Policy*, hebben ieder met een groep medewerkers een serie onderzoeken op hun naam staan die erop gericht waren na te gaan wat deze nieuwe marktideologie in de praktijk heeft betekend. Kenmerkend voor deze nieuwe onderwijssociologie is het gebruik van kwalitatieve methoden. Inhoudelijk is er grote aandacht voor schoolkeuze – van crèche tot universiteit – en de gevolgen daarvan voor de levenskansen van kinderen. Daarbij gaat de

¹ Zie voor een overzicht Jack Demaine red. 2001 *Sociology of Education Today*, Houndsmill: Palgrave.

belangstelling meer dan daarvoor uit naar de middenklassen en hun strategieën om met de veranderingen in het onderwijsveld om te gaan. Waar veel onderwijssociologisch onderzoek zich traditioneel heeft gericht op de lagere klassen en vervolgens op etnische minderheden aan het ene einde van het spectrum, en op de elite aan het andere eind, wijzen deze auteurs op de centrale positie van de middenklasse, die in de Engelse sociologie doorgaans wordt aangeduid als *service class*.

De hier beproven boeken hebben als gemeenschappelijk thema het grote belang van onderwijs voor de continuering van middenklasse-posities. De groei van de onderwijsdeelname en de daarmee verbonden diploma-inflatie hebben de concurrentie tussen sociale groepen om hogere posities op de arbeidsmarkt versterkt. Dit heeft ertoe geleid dat middenklasse-ouders een hoge opleiding voor hun kinderen nog belangrijker zijn gaan vinden, omdat onderwijskwalificaties in de concurrentie op de arbeidsmarkt een nog dominantere rol zijn gaan spelen.

Het boek van Ball is het meest theoretische van de twee. De auteur zet zich af tegen critici die het begrip klasse verouderd vinden voor een analyse van de post-industriële samenleving. Hij laat zien dat mensen in hun dagelijks leven voortdurend klassenonderscheidingen maken, ook als ze dat begrip niet gebruiken. 'Klasse' komt tot uitdrukking in de manier waarop mensen bepaalde hulpbronnen inzetten in de dagelijkse praktijk en dit is bij uitstek het geval bij de schoolkeuze. In de overwegingen welke school voor de kinderen te kiezen speelt de klassenidentiteit een belangrijke rol. Aansluitend bij Bourdieu gebruikt Ball het begrip reproductiestrategie voor de zoektocht van ouders naar een school die handhaving of verbetering van de eigen maatschappelijke positie kan bewerkstelligen. Op zichzelf is dit natuurlijk geen nieuw gegeven, maar Ball wil laten zien hoe ouders door de gewijzigde context van de klassencompetitie – enerzijds de verbreding van de onderwijsdeelname, anderzijds het

nieuwe onderwijsbeleid – hun strategieën aanpassen.

De verschillende hoofdstukken zijn gebaseerd op de resultaten van vier grote onderzoeksprojecten die Ball en zijn mede-onderzoekers in de jaren negentig hebben uitgevoerd. Onderdeel daarvan waren interviews met verschillende groepen ouders over de keuze voor een kinderdagverblijf, de basisschool, het voortgezet onderwijs en de universiteit. De auteur behandelt een viertal thema's die uit deze onderzoeken naar voren zijn gekomen. Het eerste thema is sociale sluiting. Uit de interviews rijst een beeld op van ouders die eindeloos wikken en wegen, overleggen en informatie inwinnen om een schoolkeuze te maken die past binnen hun eigen klasse. Zij zoeken een school waar hun kinderen zich thuis voelen en eenzelfde soort kinderen ontmoeten, en waar intellectuele prestaties en ambitie hoog in het vaandel staan. Ouders beginnen dit keuzeproces al heel vroeg in de schoolloopbaan van hun kinderen, en gaan hiermee door tot hun kinderen op de universiteit zijn. Hun sociaal kapitaal – het tweede thema – helpt hen hierbij. Middenklasse-ouders hebben doorgaans familie, vrienden en kennissen die goed op de hoogte zijn van de voor- en nadelen van verschillende scholen, ze onderhouden contacten met leerkrachten, bezoeken allerlei scholen en weten de weg in de grote stroom informatie die op hen afkomt, zeker nu scholen verplicht zijn allerlei gegevens openbaar te maken.

Opmerkelijk is de dominante plaats die de priv -school inneemt in de overwegingen van ouders om voor een bepaalde school te kiezen. Natuurlijk is priv -onderwijs voor de hogere middenklasse in Engeland altijd al een optie geweest, maar sinds de invoering van de comprehensive school denken steeds meer ouders over een priv school. De voordelen daarvan zijn voor hen evident: sociale homogeniteit, nadruk op academische vaardigheden en discipline. Toch kiest een meerderheid uiteindelijk voor de staatssector. Ten eerste natuurlijk om financiële redenen. Maar volgens Ball ook omdat zij gebruik

kunnen maken van de nieuwe regels en de grotere keuzevrijheid. Zij kunnen bijvoorbeeld een kosteloze staatsschool kiezen die eenzelfde sociale omgeving biedt als een privé-school: een school in een 'goede' buurt die leerlingen uit het eigen milieu aantrekt. Of ze kiezen een staatsschool die de kinderen al vanaf de eerste klas in verschillende niveaugroepen, *streaming* of *setting* genoemd, plaatst. Ouders hebben hiervoor een grote voorkeur, omdat zij vinden dat hun kinderen dan intellectueel uitgedaagd worden en niet te veel in aanraking komen met 'kinderen die niet willen leren', 'niet ambitieus zijn' of 'geen affiniteit met leren' hebben. Ten slotte laat Ball zien hoe middenklasse-ouders in sociaal-gemengde scholen erin slagen invloed uit te oefenen op de gang van zaken via al dan niet formele contacten met de school.

Een derde thema gaat over de spanning tussen waarden en principes. Ook al zijn sommige ouders principieel voor gemengde scholen en waarderen zij het positief dat hun kinderen met verschillende soorten mensen leren omgaan, zulke principiële overwegingen leggen het meestal af tegen wat zij zien als het belang van het kind: een sociaal homogene groep, sterk op prestaties gericht onderwijs en goede kansen op een vervolgstudie. Als dat een keuze voor privé-onderwijs betekent, dan zetten ze hun bezwaren daartegen opzij. Waar de waarde van gelijkheid botst met het eigen klassenbelang geldt het principe van *family first*.

Het laatste thema is risicovermijding. Ball ontwaart in de interviews bij de ouders een voortdurende angst en onzekerheid over de vraag of hun kinderen er wel in zullen slagen het culturele kapitaal dat zij van huis uit meekrijgen om te zetten in onderwijsdiploma's. Zeker in de grote steden is er volgens de auteur een soort 'morele paniek' over het onderwijs uitgebroken. Ouders voelen zich individueel verantwoordelijk voor de kansen voor hun kinderen, ze willen hun kinderen

niet tekort doen, een verkeerde keuze vermijden en niet het risico lopen dat hun kind lager uitkomt dan mogelijk zou zijn geweest. Daartoe zetten ze al hun kapitaal in: economisch, cultureel, sociaal en emotioneel. Ervoor zorgen dat je kind op een goede school terecht komt is voor hen een onderdeel van good parenting.

Het is jammer dat Ball de criteria volgens welke ouders de klassengrenzen trekken zo weinig expliciet aan de orde stelt. In het gepresenteerde materiaal zeggen ouders, anders dan we zouden verwachten, weinig specifiek over het gedrag van de lagere klassen waartegen ze hun kinderen willen afschermen. In een enkel citaat gaat het over uiterlijk, ruw taalgebruik, roken en drugs of meer algemeen over de intake van leerlingen die hen niet aanstaat. Maar veel vaker vermelden ouders wat hen bindt met leden van hun eigen klasse: gemeenschappelijke belangstelling, dezelfde gedragsstandaarden en similar ambitions. Dit gegeven komt sterk overeen met de resultaten van eigen onderzoek naar de keuze voor particulier onderwijs in Nederland.² Uit onze interviews met ouders afkomstig uit dezelfde sociale klasse als waar Ball over spreekt, bleek eveneens dat deze ouders weliswaar onderscheid maakten tussen hun eigen milieu en dat van lagere klassen, maar hierover alleen in zeer bedekte termen spraken en het moeilijk vonden openlijk te zeggen wat de verschillen waren. En evenals de Engelse ouders gebruikten ze vaker de term 'anders' dan 'lager' voor de groep waartoe ze niet wilden behoren. Misschien nog opmerkelijker is dat Ball in het geheel niet wijst op het belang van de etnische samenstelling van de leerlingenpopulatie als overweging bij de keuze voor een bepaalde school. In de citaten komt dit motief soms impliciet naar voren, maar Ball gaat daar verder niet op in. Ook hier is overigens een duidelijke overeenkomst met de Nederlandse ouders van particuliere scholen, die 'etnische' motieven even-

² Zie Ali de Regt en Don Weenink 2003 *Investeren in je kinderen. Over de keuze voor particulier onderwijs in Nederland*. Amsterdam: Boom.

min gebruikten om hun eigen schoolkeuze te verklaren, al schreven ze die motieven soms wel toe aan andere ouders.

Power en haar mede-auteurs starten hun boek eveneens met de onzekerheid van middenklasse-ouders of hun kinderen wel een opleiding zullen voltooien op een niveau dat nodig is voor voortzetting van de eigen klas- en positie. Zij stellen de vanzelfsprekendheid van opleidingssucces voor middenklassejongeren ter discussie overdracht van cultureel kapitaal gaat immers niet automatisch en lukt niet altijd. In het onderzoeksproject waarvan Education and the middle class verslag doet, richten zij zich echter niet op de ouders, maar op de jongeren zelf. Nagegaan wordt hoe een groep van ruim 300 jongeren die tien jaar eerder als veelbelovende leerlingen aan het begin van het voortgezet onderwijs was onderzocht, zijn weg heeft gevonden door het onderwijssysteem en op de arbeidsmarkt. Het boek bevat een kwantitatieve analyse van de onderwijsloopbanen en beroepsposities van deze jongeren, gerelateerd aan de beroepsposities van de ouders, en een analyse van interviews met een deel van deze jongeren, waarin thema's als tevredenheid met de schoolkeuze en met de huidige maatschappelijke positie aan de orde komen.

Hoewel Power et al. de vanzelfsprekendheid van klassencontinuïteit willen relativeren, wijzen de gegevens die ze verzameld hebben niet in die richting. Met de jong-volwassenen is het in het algemeen goed tot zeer goed gegaan. Jongeren die op een priv-school hadden gezeten waren weliswaar vaker universitair opgeleid en gemiddeld hoger uitgekomen dan de ex-leerlingen van de comprehensive school, ook bij gelijk aanvangsniveau, maar ook de laatsten waren doorgaans goed terecht gekomen. Dat middenklasse-kinderen niettemin niet automatisch destined for success zijn, wordt besproken in het hoofdstuk met de titel *Failing against the odds*. Hoewel er objectief gezien weinig echte mislukkingen waren, was niet voor iedereen alles gegaan zoals aanvankelijk verwacht: sommigen bleken gewoon tot de middenmoot te

behoren terwijl men had verwacht dat ze zouden uitblinken, sommigen waren teleurgesteld omdat ze het opleidingsniveau van hun ouders niet hadden weten te evenaren of overtreffen of hun ambities niet waar hadden kunnen maken. Een van de grootste teleurstellingen was wat Power et al. de Oxbridge disappointment noemen: ze kwamen niet terecht op de universiteit van hun keuze.

Zowel Ball als Power en haar mede-auteurs laten zien dat de middenklasse-preoccupatie met schoolkeuze in Engeland niet los is te zien van de hiërarchie van universiteiten in dat land. Om op de 'beste' universiteiten te komen – en Oxford en Cambridge zijn daarin weer de top – is het voordelig om op bepaalde middelbare scholen gezeten te hebben: priv scholen geven in elk geval gemiddeld een veel hogere kans dan staatscholen. Om op een goede priv-school te komen moet een beslissing genomen worden over een eventuele prepschool of tutor om het kind voor te bereiden op het toelatingsexamen van de priv-school. Hoe dan ook spelen eindexamencijfers een grote rol bij de toegang tot de meest prestigevolle universiteiten, dus is het zaak om een middelbare school te kiezen die gericht is op academische vaardigheden en goede examenresultaten. Maar ook het toelatingsoverzicht zwaar, en daarbij blijkt het cultureel kapitaal van de ouders goed van pas te komen. In dit opzicht is er een groot verschil met Nederland, waar de toelating tot de universiteit niet gekoppeld is aan eindexamencijfers en het niet uitmaakt op welk vwo leerling hebben gezeten zelfs het gymnasium geeft daarvoor geen extra voordelen.

Ball laat evenwel zien dat de werking van ouderlijke keuzeprocessen in een meer marktgericht onderwijsveld niet specifiek Brits is. Weliswaar is de uitwerking ervan afhankelijk van de aard van het onderwijsstelsel in elk land, maar onderzoek in onder meer de Verenigde Staten, Frankrijk, Israël en Nieuw-Zeeland wijst uit dat in al die landen dezelfde tendens zichtbaar is en dat ouders uit hogere klassen het best in staat zijn de nieuwe keuzevrijheid te gebruiken om de

gewenste school voor hun kinderen te kiezen. Dit geldt ook voor Nederland. De retoriek van marktwerking, concurrentie en kwaliteit heeft ook hier om zich heen gegrepen. Ook hier zijn het de middenklasse-ouders die zich de grootste zorgen maken om het niveau van het onderwijs, voorstander zijn van differentiatie en selectie en het meest bewust en intensief naar de beste school voor hun kinderen zoeken. Dit blijkt wel uit de toenemende populariteit van scholen die een 'goed publiek' aantrekken, zoals de categoriale gymnasia. Misschien treedt in Engeland het 'klassen karakter' van de overwegingen wat duidelijker op de voorgrond omdat daar de comprehensive school sociaal en qua prestatieniveau gemengd is en het priv - onderwijs een alternatief biedt, terwijl het Nederlandse voortgezet onderwijs door de vroege selectie naar schooltype van meet af aan een sterkere sociale scheiding kent. Hierdoor hoeven middenklasse-ouders zich hier wat minder te bekommeren om de samenstelling van de leerlingenpopulatie. Een interessante vraag is of de hiërarchisering van de Nederlandse universiteiten en de invoering van selectiedrempels, zoals nu bepleit wordt, ertoe gaat leiden dat de concurrentie om een plaats op een prestigieuze middelbare school met een goede kans op

toegang tot een 'top-universiteit' nog scherper wordt.

De boeken van Ball en in mindere mate van Power et al. zijn geschreven uit bezorgdheid om de gevolgen van de ontwikkelingen in het hedendaagse onderwijsbeleid, gericht op marktwerking, differentiatie en selectie. Beide studies wijzen erop dat middenklasse-ouders weliswaar door die nieuwe context angstiger en onzekerder zijn geworden over de toekomst van hun kinderen, maar dat juist die angst hen ertoe aanzet zich steeds intensiever met de schoolkeuze en de onderwijsloopbaan van hun kinderen te bemoeien. Het resultaat van al die individuele keuzen is dat de middenklassen uiteindelijk hun positie veilig stellen in een onderwijsveld waarin scholen sociaal en etnisch steeds meer gescheiden raken. In die zin wint de klassieke reproductietheorie weer aan geldigheid. Het is de grote verdienste van deze boeken dat ze niet alleen tonen dat de middenklassen erin slagen voordeel te trekken van het nieuwe onderwijsbeleid, maar ook laten zien hoe ouders in de praktijk te werk gaan en hoeveel tijd en moeite het hen kost om de voortzetting van hun klassenpositie via het onderwijs te realiseren.

Ali de Regt

De nieuwe wereld van de mediasport

Ruud Stokvis 2003 *Sport, publiek en de media*. Amsterdam: Aksant.

Sport op televisie fascineert. De representatie van sport op televisie trekt een miljoenenpubliek en vormt een belangrijke inkomstenbron voor de hedendaagse televisiezenders. Sport is voor een deel mediasport geworden en mediasport is volgens de definitie die de Amsterdamse socioloog Ruud Stokvis geeft de door sport-, marketing- en omroeporganisaties op commerciële basis voor televisie gereconstrueerde topsport, zoals die aan het kijkerspubliek wordt aangeboden.

De opkomst van de mediasport staat centraal in Stokvis' boek *Sport, publiek en de media* dat van belang is voor docenten, onderzoekers, sport-journalisten en studenten die zich bewegen op het snijvlak van communicatie-, theater-, filmwetenschap, culturele studies en sportmanagement en sportmarketing. Stokvis heeft voor deze groepen in zeker opzicht pionierswerk verricht. Niet eerder verscheen in het Nederlandse taalgebied een studie van deze omvang en reikwijdte over de relatie tussen sport en media. Waar in Angelsaksische landen in de laatste tien jaar redelijk veel is ge-